

Антон Павлович Чехов

Павиљон број 6

Превела
НАДА УЗЕЛАЦ

БУКФАЛ

I

У болничком дворишту стоји невелика кућа, обрасла читавом шумом чичка, коприве и дивље конопље. Кров на њој је зарђао, димњак се напола срушио, степенице од трема иструлиле и обрасле травом, а од малтера остали само трагови. Прочељем је окренута према болници, задњим делом гледа у поље, од којег је одваја сиви болнички плот са ексерима. Ови ексери, шиљцима окренути увис, и плот, и сама кућица имају онај нарочит туробан, злокобан изглед, какав се код нас среће само код болничких и затворских здања.

Ако вас није страх да ћете се опећи о коприву, пођимо онда уском стазом која води до кућице и осмотримо шта се унутра догађа. Кад отворимо прва врата, улазимо у предсобље. Овде су уза зидове и покрај пећи натрпана читава брда болничке старудије. Душеци, стари подерани огртачи, чакшире, кошуље на плаве пруге, изношена обућа која ничему не вреди – сви ти дроњци, набацани у гомиле, згужвани, испретурани, труле и шире тежак смрад.

Преко ове старудије, увек с лулом у зубима, лежи чувар Никита, стари пензионисани војник с по-

жутелим ширитима. Он има грубо, испијено лице, спуштене обрве, које му дају израз степског овчара, и црвен нос; омањи је растом, наизглед сувоњав и жилав, али му је држање важно, а песнице позамашне. Спада он у ред оних простодушних, поузданих, савесних и тупих људи, који више од свега на свету воле ред и због тога су уверени да *њих* треба тући. Он туче по лицу, по грудима, по леђима, по чему год стигне и уверен је да без тога овде не би било реда.

Даље улазите у велику, пространу собу, која заузима целу кућицу, ако се не рачуна предсобље. Зидови су овде премазани прљаво-плавом бојом, таваница је прекривена чађу, као у изби без димњака – јасно је да овде преко зиме пећи диме и да је загушљиво. Прозори су изнутра унакарађени гвозденим решеткама. Под је сив и хрпав. Базди на кисео купус, паљевину, стенице и амонијак, и овај смрад у први мах оставља на вас такав утисак као да улазите у зверињак.

У соби стоје кревети, пришарафљени за под. На њима седе и леже људи у плавим болничким огртачима и, као у давна времена, с капама. То су душевни болесници.

Овде их је укупно петорица. Само један је племићког рода, а остали су сви обични грађани. Први до врата, висок, сувоњав грађанин риђих, сјајних бркова и уплаканих очију, седи подбочивши главу и гледа у једну тачку. И дан и ноћ он тугује, одмахујући главом, уздишући и горко се осмехујући; у разговору ретко учествује и на питања обично не одговара. Једе и пије махијално, кад му донесу. Судаћи по мучном, жестоком кашљу, сувоњавости и

руменилу на образима, код њега почиње туберкулоза.

Иза њега је мален, живахан, веома окретан старац оштре браде и црне, коврцаве косе, као у црнца. Преко дана он се шета по болничкој соби од једног до другог прозора или седи на својој постељи, скупивши ноге у турски сед и неуморно, као зимовка, звиждуће, певуши и цери се. Детињу веселост и живахан карактер испољава он и ноћу, кад устаје да би се помолио богу, то јест ударио који пут песницама у груди и погребаво мало прстом по вратима. То је Жидов Мојсејка, шашавко, који је пореметио памећу пре двадесетак година, кад му је изгорела радионица за израду шешира.

Од свих житеља павиљона број 6 једино је њему дозвољено да из кућице, па чак и из болничког дворишта, излази напоље. Ову привилегију ужива он одавно, вероватно као болнички ветеран и као тихи, безопасни шашавко, градска луда, кога су одавно већ навикли да виђају по улицама, окруженог дечурлијом и псима. У огртачу, са смешном капицом и у патикама, понекад и бос, па чак и без панталона, хода он улицама, застајући поред капија и радњица, и проси коју копејку. Негде му дају квас, негде – хлеб, а негде – копејку, тако да се у кућицу он, обично, враћа сит и богат. Све што донесе, одузме му Никита и задржи за себе. Ради то војник грубо, љутито, изврћући џепове и позивајући бога за сведока да више никад неће пустити Жидова напоље и да је за њега напред нешто најгоре на свету.

Мојсејка воли да буде на услузи. Он друговима даје воду, покрива их док спавају, сваком обећава да ће са улице да му донесе копејку и да ће да му

сашије нову капу; кашиком храни свог суседа с леве стране, паралитичара. Не понаша се он тако из саосећања нити из каквих хуманих побуда, већ опонаша свог суседа с десне стране, Громова, и нехотице му се потчињава.

Иван Дмитрич Громов, мушкарац од својих тридесет и три године, племићког порекла, некадашњи судски извршитељ и губернијски секретар, пати од маније гоњења. Он или лежи, склупчан, на постељи, или хода из једног у други угао, као да то чини ради здравља, седи он веома ретко. Увек је узрујан, узнемирен и напет у некаквом нејасном, неодређеном очекивању. И најмањи шушањ у предсобљу или узвик у дворишту довољан је да он подигне главу и почне да ослушкује: да то по њега не иду? Да то њега не траже? А лице му, притом, изражава крајњу узнемиреност и одвратност.

Мени се допада његово широко лице, истакнутих јагодица, вечито бледо и несрећно, на коме се, као у огледалу, одражава душа, измучена борбом и дуготрајним страхом. Гримасе су му чудне, нездраве, али танане црте, које је у његово лице утиснула дубока, искрена патња, разумне су, интелигентне, а у очима му је топао, здрав сјај. Допада ми се он сам, учтив, услужан и необично пажљив у опхођењу са свима, осим с Никитом. Кад неко испусти дугме или кашику, он брзо скаче с постеље и подиже је. Сваког јутра назове својим друговима добро јутро, а кад одлази на спавање – пожели им лаку ноћ.

Његова душевна болест, поред тога што је непрекидно напет и прави гримасе, огледа се и у следећем. Понекад увече, он се умота у свој огртач и дрхтећи целим телом, цвокоћући зубима, почиње

журно да корача из једног у други угао и између кревета. Изгледа као да га тресе јака грозница. По томе како изненада застане и одмерава другове види се да хоће нешто веома важно да каже, али очигледно, пошто схвати да га неће слушати или разумети, он нестрпљиво одмахује главом и наставља да корача. Али убрзо, жеља да говори савлађује сваки обзир и он даје себи одушка и говори ватрено и страшно. Говор му је збркан, грозничав, као у бунилу, испрекидан и не увек разумљив, али зато из њега, и из речи, и из гласа, избија некаква изузетна доброта. Док говори, ви у њему препознајете и душевног болесника и човека. Тешко је пренети на папир његов безуман говор. Говори он о људској подлости, о насиљу, које газу правду, о сјајном животу, какав ће с временом бити на земљи, о прозорским решеткама, које га сваког тренутка подсећају на тупост и суровост насилника. Добија се несређен, нескладан потпури од старих, али још не-испеваних песама.

II

Пре неких дванаест до петнаест година, у граду, у главној улици, у сопственој кући живео је чиновник Громов, човек солидан и имућан. Имао је два сина: Сергеја и Ивана. Већ као студент четврте године, Сергеј се разболео од галопирајуће туберкулозе и умро, и ова смрт као да је била почетак целог низа несрећа, које су се одједном сручиле на породицу Громових. Недељу дана после Сергејеве сахране, отац, тад већ старац, изведен је пред суд због кривотворења и проневере и убрзо је умро у затворској болници од тифуса. Кућа и сва покретна имовина отишли су на добош, а Иван Дмитрич и његова мајка остали без икаквих средстава.

Раније, за очевог живота, док је живео у Петербургу, где је студирао на универзитету, Иван Дмитрич добијао је шездесет, седамдесет рубаља месечно и није знао шта је то немаштина, а сад је изненада био принуђен да промени свој живот. Од јутра до вечери морао је будзашто да даје часове, да се бави преписивањем и уза све то да гладује, јер је сву зараду слао мајци за храну. Такав живот Иван Дмитрич није издржао; клонуо је духом, изнемо-

гао и напустивши универзитет, отишао кући. Овде, у градићу, он је протекцијом добио место учитеља у среској школи, али се с колегама није зближио, ученицима се није допао и убрзо је напустио службу. Умрла је мајка. Пола године живео је без службе, само на хлебу и води, затим је ступио на место судског извршитеља. Ову дужност обављао је све док није отпуштен због болести.

Никад, чак ни у младалачким, студентским данима он није изгледао здрав. Увек је био блед, мршав, склон прехлади, мало је јео, лоше спавао. Од једне чашице вина завртело би му се у глави и добијао би хистеричан напад. Увек га је нешто вукло међу људе, али због своје раздражљиве природе и сумњичавости, ни са ким се није зближавао и пријатеље није имао. О житељима града увек се односио с презиром, говорећи да му њихова крајња неукост и учмао живот, налик на животињски, изгледају мрско и одвратно. Говорио је из тенора, гласно, са страшћу, и то искључиво љутито и озлојеђено, или са заносом и дивљењем, али увек искрено. О чему год с њим да поведеш разговор, он све на исто своди: у граду је живот мучан и досадан, друштво не тежи узвишеном, оно води испразан, бесмислен живот, у који разноликост уноси насиљем, грубим развратом и лицемерјем; подлаци су сити и одевени, а поштен свет живи од мрвица; потребне су школе, локалне новине ваљане оријентације, позориште, јавна предавања, јединство интелигенције; потребно је да друштво постане свесно себе и ужасне се. Говорећи о људима, представљао их је густим бојама, само белом и црном, не признајући никакве нијансе; човечанство је делио на поштене

и подлаце; средине није било. О женама и љубави увек је говорио страсно, са заносом, али ниједном није био заљубљен.

Без обзира на оштрину његових гледишта и раздражљивост, у граду су га волели и иза леђа од миља звали Вања. Његова урођена финоћа, услужност, честитост, морална чистота и његов изношен реденгот, болешљив изглед и породичне невоље будили су пријатна, топла и сетна осећања; уз то, био је веома образован и начитан, у очима грађана знао је све, и у граду је важио за нешто попут ходајуће енциклопедије.

Читао је он много. Седи он тако у клубу, нервозно чупка браду и прелистава часописе и књиге, а по лицу му се види да не чита него да гута, једва успевајући да сажваће то што је прочитао. По свему судећи, читање је било једна од његових болесних навика, будући да би се с истоветним жаром устремио на све што би му под руку допало, чак и на прошлогодишње новине и календаре. Код куће је увек читао лежећи.

Цар-философ у *Павиљону број 6*

„Нико није умео да тако беспштедно, али праведно, дочара људима срамотну и жалосну слику њиховог живота у суморном хаосу грађанске свакидашњице.“

Максим Горки

Тема

Године 1892, Антон Павлович написао је једну од својих најзначајнијих прича, *Павиљон бр. 6*, којом, могло би да се каже, почиње позни период пишчевог стваралаштва. У *Павиљону бр. 6* више нема ироније и сарказма, тако карактеристичних за његов рани период, овде су у првом плану озбиљна и дубока питања руског друштва тог времена, где су и јунаци, и околности, и сав смисао, крајње симболички. У средишту се, као оличење интелигенције, налази доктор Рагин, који снагом свог ума успева да разабере зло и неправду света у којем живи, према чему се односи равнодушно, пасивно, и уопште својим ставом уноси неспокојство

у приповедача, који преко њега настоји да у пракси провери своја начела правде и праведности. Као антипод доктору Андреју Јефимичу Рагину, појављује се Иван Дмитрич Громов, представник интелигенције, оболео од маније гоњења, који једини иступа против насиља и неправде. Управо су његова размишљања о животу, љубави, будућности оно што привлачи доктора Рагина, и управо његова обична расуђивања, више него истинита, оповргавају докторову животну философију. Узвишеност философије доктора Рагина и њена потпуна непримењивост на павиљон број 6, у причи доводе до унутрашњег конфликта, али у истој мери важан је и други конфликт, сукоб личности и друштва, приказан у виду конфликта Ивана Дмитрича с градом.

Вечна философска питања, смисао живота, смисао патње и човеков разум, прожимају причу од почетка до краја, и премда је аутор у њој већ напустио иронију, посебно је занимљив исказ о томе да разум треба да послужи као једини извор уживања и да је презрење патње исто што и презрење живота.

Смештајући причу у забачени градић и посебно се усредсређујући на градску болницу, то јест, на једну једину болничку собу, павиљон број 6, аутор слика руски живот и друштво, друштво које не воли људе који се истичу, који штрче, који одударају, а крајем 19. века државна политика Русије била је управо уклањање оваквих људи. Градска болница, не само да делује застрашујуће својим прљавим, запуштеним стањем, него је и језива готово колико и затвор, који је аутор претходно описао у књизи „Острво Сахалин.“¹

¹ Видети Антон Павлович Чехов, *Острво Сахалин*, издање Букефал, 2019.

„Ето, то ти је стварност!“ – помисли Андреј Јефимич и спопаде га страх.

То и јесте главна идеја у причи, истовремено и филозофска и застрашујућа – царска Русија је огроман Сахалин, где влада бездушно и сурово насиље. Тако је *Павиљон број 6* и примљен код Чеховљевих савременика. Али присутна је и друга, не мање важна идеја, о томе да насиље не би могло да завлада ако се не би ослањало на равнодушност људи попут доктора Андреја Јефимича.

Цар-философ у Павиљону број 6

У време састављања приче, Чехов се заинтересовао за философију позно-античког стоичког мислиоца, цара-философа Марка Аурелија Антонина (121–180. година), то јест за његово главно дело *Самом себи. Размишљања*. Његово име Чехов помиње и у „Досадној причи“ (1889) и у два писма – А. П. Љенском (9. априла 1889) и Суворину (11. априла 1889). Уз писмо Љенском, у којем износи високу оцену о делу Марка Аурелија, Чехов прилаже и књигу из своје библиотеке. „На маргинама ћете приметити белешке оловком – оне немају никаквог значаја за читаоца, читајте све по реду, јер је све изузетно добро.“ Примерак књиге чува се у спомен-кући Антона Павловича Чехова у Таганрогу, и у њој је заиста много белешки, подвучених редова, поједини пасуси (или неколико њих) посебно су обележени, други су прецртани, док је многим Чехов дао међунаслов: „уверења“, „како живети“, „циљ и смисао живота“, „размена материја“...

У *Павиљону број 6*, философија Марка Аурелија одражава се на много планова. Несумњива је сличност многих размишљања доктора Рагина с афоризмима

Марка Аурелија, он више него једном истиче колико је безначајно све оно спољашње наспрам оног унутрашњег, које му се супротставља. „Мир у самом себи“, једна је од главних мисли у философском учењу Марка Аурелија, којој се у својим *Размишљањима* он непрестано враћа. „У област духа не мора да продире оно спољашње и чулно; за дух, који познаје своју снагу, нема спољашње власти, он се не боји ни ватре, ни гвожђа, ни клевете и уопште ничега на свету“. Веома блиска мислима Марка Аурелија о томе да је смрт „непроменљиви закон природе“ и да стога „зло не постоји“, налазе се размишљања доктора Рагина о смрти као „нормалном и законитом крају“ и о томе да „патња доводи до савршенства.“ И у средишњој тачки спора између доктора Рагина и Ивана Дмитрича о томе да ли човек треба да „реагује на сваки надражај“, више је него видљива сличност позиције доктора Рагина и размишљања цара-философа Марка Аурелија, који заговара „слободно покоравање сопственој судбини, а не срамотну борбу с њом.“

Има и других сличности у размишљањима јунака приче и античког мислиоца, али и директне полемике доктора Рагина с Марком Аурелијем. Једна од најприроднијих је потпуно одбацивање природно-етичких начела учења Марка Аурелија, која позивају на „помоћ ближњем“, на залагање зарад „општег добра“ итд.

Једна од омиљених идеја Марка Аурелија, која се у много варијација појављује у његовим *Размишљањима*, јесте то да смрт није ништа друго него измењено стање. Уз мисао Марка Аурелија да је потребно „чило дочекати смрт као тренутак разлагања тела на управо оне делове који улазе у састав сваког живог бића“, Чехов је на маргини против ових речи записао: „Размена мат[ерија].“ И управо овим речима почиње, у VII поглављу, филипика доктора Рагина: „Размена мате-

рија! Али какав кукавичлук, тешити себе овим сурогатом бесмртности! Несвесни процеси који се одвијају у природи испод су чак и људске глупости, јер у глупости ипак постоје свест и воља, а у процесима нема апсолутно ничег. Само кукавица, у коме има више страха од смрти него достојанства, може да се тешити тиме што ће с временом његово тело да живи у трави, у камену, у жаби... Видети своју бесмртност у размени материја исто је тако необично као и прорицати блиставу будућност футроли, пошто се скупочена виолина сломила и није више употребљива.“ Поређење размене материја с футролом још једна је очигледна полемика с Марком Аурелијем, стога мора да су мисли самог аутора нашле одраз у речима његовог јунака, доктора Рагина. Тако, пишући о свом разговору с Лавом Толстојем, Чехов у писму Михаилу Осиповичу Мењшикову, од 16. априла 1897. године, пише: „Моје ја – моја индивидуалност, моја свест стопљена с том масом – таква бесмртност није ми потребна, ја то не разумем.“

Марко Аурелије сматрао је да су сав створени свет и човек у њему подређени извесном узвишеном циљу, да је све испуњено дубоким смислом. Рагин сматра да је човек „небића у живот... Због чега? Он хоће да открије смисао и циљ свог постојања, а то му се не говори, или му се говоре бесмислице; он куца – а њему не отварају; по њега долази смрт – такође против његове воље. И ево, као што се у тамници, људи повезани заједничком несрећом, осећају лакше кад се удружују, тако и у животу, клопку не примећујеш, кад се људи, склони анализи и уопштавању, удружују и проводе време у размењивању узвишених, слободних идеја. У том смислу разум пружа незаменљиво уживање.“

Не једном се појављивала идеја о блискости философије доктора Рагина с Шопенхауеровим песими-

змом и интелектуалним хедонизмом. Треба поменути да су се Шопенхауерови „Афоризми и максиме“, у руском преводу, појавили уочи почетка Чеховљевог рада на причи *Павиљон број 6*. Ова књига такође се налазила у библиотеци аутора и, премда подударности заиста постоје, ипак нису такве као с философијом Марка Аурелија. Било је идеја о блискости философије доктора Рагина с учењем Лава Николајевича Толстоја, премда би то могло да буде услед извесне сличности идеја Шопенхауера и Толстоја. Знајући да су Чеховљеви извори били бројни, не треба искључити постојање некаквог посредног уплива идеја ових учења у процес обликовања лика доктора Рагина.

Реакција на причу

Читалачки одзив био је велики. „Данас читам *Павиљон број 6*“, писао је Чехову 1. децембра [1892] Владимир Иванович Немирович-Данченко, „о којем у Москви брује на сваком кораку.“ У другом писму додаје: „*Павиљон број 6* има ојроман успех, какав Ви још нисте имали... Јесте ли видели новине? Само о њему се и пише.“

„Ваш *Павиљон број 6* изложен је свуда“, писао је Чехову Николај Михаилович Јежов 10. марта 1893. године. „Чак га има и код нас у Пљушчихој и на Арбату, у папирницама.“

„Колико ми је познато“, писао је Чехову 17. јануара 1893. године, лекар И. И. Островски, његов друг из гимназије, „*Павиљон број 6* имао је велики успех код читалачке публике у Тифлису и по забитима Кавказа.“

У писму Чехову, априла 1893. године, усхићено се о причи изразио Иља Јефимович Рјепин: „... Чак је просто несхватљиво на који начин из те обичне, неза-

нимљиве приче, по садржају чак скромне приче, на крају настаје таква неодољива, дубока и колосална идеја људског рода. [...] Задивљен сам, очаран. [...] Хвала вам, хвала, хвала! Каква сте Ви људина!..."

У писму Горбунову-Посаду, од 24. децембра 1892. године, о *Павиљону број 6* пише Лав Толстој: „Колико је Чеховљев *Павиљон број 6* добра ствар!“ Сергеј Львович Толстој, син Лава Толстоја, у сећањима на А. П. Чехова, 1944. године, каже да је *Павиљон број 6* оста-вио снажан утисак на његовог оца.

Николај Љесков писао је аутору да су „у *Павиљону број 6* у минијатури приказани наши заједнички обичаји и карактери. Свуда је павиљон бр. 6. А то је Русија.“

„Пред нама је једно од најбољих дела господина Чехова. Одавно већ он није написао ништа слично“, овако је у „Књижевној хроници“ почињао чланак Александра Михайловича Скабичевског, који се према Чеховљевом делу није односио благонаклоно.

„*Павиљон број 6*, вероватно је најуспешнија Чеховљева ствар“, писао је Михаил Осипович Мењшиков, „то је горка драма, која заслужује не само да се прочита, него и да се дубоко, пажљиво проучи.“

Многи су у причи видели критику философије равнодушности, непротивљења: „суноврат философије квијетизма“ (Петар Петровић Перцов), „осуду пасивности и интроспекције“ (Николајев) које у пропаст одводе самог философа“. Ову замисао највише је развио Мењшиков, који у свом чланку „Без воље и савести“ (1893), каже да Андреј Јефимич Рагин, „једноставно неће да помогне унесрећенима... То није болест воље, него болест савести.“

Милан Милетић

Садржај

I	7
II	12
III	15
IV	20
V	23
VI	28
VII	35
VIII	39
IX	41
X	48
XI	56
XII	59
XIII	64
XIV	67
XV	72
XVI	76
XVII	82
XVIII	85
XIX	90
Милан Милетић: <i>Цар-философ у Павиљону број 6</i> ..	93